

**PREZENTĂRI DE CARTE,
RECENZII**

Eduard Nemeth:
Armata în sud-vestul Daciei romane.
Die armee im südwesten römischen Dakien.
Editura Mirton, Timișoara, 2005, 225 p., 9 fig.

Întâmpinăm cu interes cartea colegului Eduard Nemeth privind armata și granița sud-vestică a Daciei romane. Autorul – și dorim a sublinia acest lucru încă de la început – a dat dovadă de mult curaj în abordarea unei asemenea teme, asumându-și riscuri majore. Argumentăm acest lucru prin faptul că problema graniței sud-vestice a Daciei a fost și rămâne una dificilă din diverse motive: cercetări insuficiente în teren, lipsa unei metodologii clare în ce privește modalitatea de percepție a unei granițe în epoca romană. Notăm, de asemenea, că multe cercetări de teren au furnizat rezultate incerte, neclare, privind granița propriu-zisă, trupele care au staționat pe limes, limitele cronologice legate de funcționarea unor castre. În înțelegerea tuturor acestor aspecte, colegul Eduard Nemeth își manifestă rezervele și o prudentă, justificată de altfel, în ce privește enunțarea unor concluzii: „Nu mi-am propus să dau răspunsuri definitive la toate aceste probleme ale temei. Mai degrabă aș dori să supun informațiile existente unei analize pe cât posibil de obiectivă și, în același timp, de prudentă” (p. 13).

Lucrarea, bilingvă (română și germană), a apărut la Timișoara, în seria *Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica*, coordonată de prof. dr. Florin Drașovean. Cartea debutează printr-un *Cuvânt înainte* (p. 7-9), semnat de profesorul Mihai Bărbulescu, unde suntem „atenționați” în legătură cu dificultatea acestei teme. Urmează *Nota autorului* (p. 11), unde suntem puși în temă în legătură cu competențele științifice ale autorului. Două sejururi la Heidelberg (1999 și 2003-2004), la Seminarul de Istorie Veche al Universității, i-au asigurat autorului accesul la bibliografie recentă privind tema abordată.

În *Introducere* (p. 13-21), colegul Eduard Nemeth prezintă, într-o firească ordine, la început, câteva repere geografice privind Banatul, continuând apoi să facă un istoric al cercetărilor privind antichitățile romane din sud-vestul Daciei. Sunt descrise pe scurt contribuțiile mai vechi

ale lui F. Marsigli, Pascale Garofalo, Fr. Grisellini, într-o primă etapă separată cronologic în secolul XVIII și începutul secolului al XIX-lea. Contribuțiile lui B. Milleker marchează o nouă etapă în cadrul cercetărilor arheologice din Banat. Pentru perioada ante și interbelică sunt amintite contribuțiile lui N. Cena, G. G. Mateescu, C. Daicoviciu, I. Miloia, M. Macrea, I. I. Russu. După al doilea război mondial cercetările s-au înmulțit, la aceasta contribuind o serie de arheologi și istorici precum V. Moga, D. Protase, N. Gudea, D. Benea, F. Medeleț, R. Petrovszky, E. Iaroslavschi, O. Răuț, O. Bozu, A. Flutur, I. Piso și autorul acestei lucrări, E. Nemeth.

În capitolul I al lucrării, *Relațiile între romani și daci din sec. I. p. Chr. până la întemeierea provinciei Dacia* (p. 23-33), colegul Eduard Nemeth analizează atent izvoarele literare antice care se referă la zona nord-dunăreană și populațiile învecinate. Autorul observă că strămutările de populații pomenite de sursele antice au fost făcute de romani cu intenția clară de a crea un „stat tampon” între ei și daci. După ce discută conflictul dintre daci și romani din timpul lui Domițian, Eduard Nemeth subliniază că este greu de precizat dacă în Dacia au rămas trupe romane după tratatul de pace din anul 89 e.n. Cercetarea fazelor timpurii ale castrelor de la Dupljaja, Grebenac, Vărădia, Surducul Mare și Tibiscum se află încă în faza incipientă. Autorul nu exclude, chiar și în aceste condiții, o prezență militară romană în Dacia în timpul lui Domițian. Rămâne ca intensificarea investigațiilor arheologice în fortificațiile enumerate mai sus să ofere un răspuns mai clar în această problemă.

Urmează apoi o analiză a perioadei de domnie a împăratului Traian, unde autorul reia unele ipoteze de lucru, insistând asupra zonei sud-vestice a Daciei. Ce știm sigur, și aici suntem pe deplin de acord cu autorul, este că Traian a pătruns în Dacia pe drumul Lederata-Tibiscum, de aceea autorul afirmă cu tărie că această cale de comunicație poate fi considerată o *via militaris*, care a început să funcționeze încă din anul 101 e.n. Mai greu este de precizat care din castrele romane au fost construite începând cu acest an. Un *castellum* la Tibiscum și castrul de la Zăvoi par să susțină această ipoteză. Prudent, autorul observă încă o dată insuficiența săpăturilor arheologice în punctele menționate, ca și la Surducul Mare și la Berzobia. Cert este doar faptul că începând cu 102 e.n. prezența militară în sud-vestul Daciei este sigură.

În cel de-al doilea capitol al lucrării, *Prima etapă a sistemului defensiv roman din Dacia sud-vestică. Epoca lui Traian* (p. 35-45), autorul prezintă

situația fortificațiilor romane amplasate de-a lungul celor două drumuri care traversează Banatul de la sud la nord: Lederata-Tibiscum, numit de Eduard Nemeth „drumul de vest” și Dierna-Tibiscum, numit „drumul de est”. De asemenea este analizată și prezența militară romană de-a lungul Mureșului. Autorul discută, pe scurt, situația unităților militare și descoperirile de material tegular din castele de la Banatska Palanka, Vrșac, Vărădia, Surducul Mare, Berzovia (pe drumul de vest), Orșova, Mehadia, Teregova, Jupa (pe drumul de est), Zăvoi, Pojejena. Descoperirile de ștampile ale legiunii XIII Gemina și IV Flavia din unele localități situate pe drumul de-a lungul Mureșului (Bulci, Cladova, Sânnicolau Mare, Cenad, Aradul Nou) îl conduc pe autor la presupunerea, corectă în opinia noastră, că acest drum era deja construit și păzit în timpul lui Traian. Cert este că încă ar fi nevoie de cercetări arheologice sistematice în toate castelele menționate pentru ca informațiile privind organizarea militară a Banatului în timpul lui Traian să fie mai bine cunoscută.

Capitolul al III-lea, *Sistemul de la Hadrian până la „războaiele marcomanice”* (p. 47-57) prezintă concis și punctual situația trupelor, castrelor și drumurilor din Banat în intervalul cronologic cuprins între domnia lui Hadrian și cea a lui Commodus. Concluziile care se desprind în urma acestei analize ar fi:

1. Așa cum indică situația actuală, se pare că „drumul de vest” Lederata-Tibiscum a fost abandonat la începutul domniei lui Hadrian, împreună cu castele situate de-a lungul lui. În opinia autorului, așadar, părerea mai veche exprimată în literatura de specialitate de către profesorul Dumitru Protase în legătură cu acest abandon rămâne deci valabilă. Colegul Eduard Nemeth a constatat acest abandon chiar din propriile cercetări arheologice pe care le face la Vărădia – „Pustă”, unde, până în prezent, nu a descoperit nimic databil după anul 117 e.n. Sigur că prin abandonarea drumului Lederata-Tibiscum nu trebuie să înțelegem scoaterea acestui tronson în afara angrenajului rutier al Daciei romane. Acest sector de drum va rămâne, alături de pandantul sau estic din Banat, Dierna-Tibiscum, o cale de acces importantă spre Dacia intracarpatică și mai departe spre nordul provinciei. Vorbim aici, de fapt, despre drumul principal al Daciei, utilizat la capacitate maximă pe toată perioada cât provincia nord-dunăreană a făcut parte din Imperiu.

Plauzibil ni se pare argumentul adus de autor pentru susținerea afirmației privind această abandonare, și anume o supraveghere a zonei

prin trupe mobile. Poate că în sprijinul acestor trupe să fi fost și unele prevederi ale tratatului de pace dintre Imperiu și iazigi încheiat după 117-118 e.n.

2. Atacul coaliției marcomanice a afectat atât Dacia sud-vestică, cât și posturile de pază amplasate pe drumul de-a lungul Mureșului. Interesantă este, în opinia noastră, discuția pe care autorul o face în legătură cu prevederile tratatului de pace din anul 175 e.n. și condițiile impuse de romani iazigilor. Dacă unele prevederi din acest tratat au fost impuse de romani și după 117-118 e.n. (ne referim în mod special la aceea privind păstrarea unei zone de siguranță în apropierea granițelor Daciei), atunci drumul de vest putea fi controlat, așa cum crede autorul, prin trupe mobile. Rămâne însă ca viitoarele cercetări arheologice în castrele de pe drumul vestic să confirme această abandonare.

3. Pentru sud-vestul Daciei colegul Eduard Nemeth a constatat că războaiele marcomanice nu au condus la modificări importante privind distribuția trupelor auxiliare. Asta înseamnă, până la urmă, că Banatul, chiar dacă a fost afectat, nu a fost bulversat de aceste evenimente.

Analiza începută în capitolul II și continuată în următorul se sfârșește în capitolul IV, *De la Severi până la Aurelian* (p. 59-69). O concentrare de trupe în partea sud-vestică a Daciei se poate constata în timpul domniei lui Gallienus, iar observația autorului privind rămânerea în funcțiune a drumului estic în toată această perioadă de criză este cât se poate de corectă. După retragerea aureliană se pare că sistemul de fortificații din Banat nu mai continuă. Se constată doar unele refaceri, însă ele sunt în legătură cu provinciile sud-dunărene.

În ultima parte a lucrării, capitolul V, *Granița sud-vestică a Daciei romane* (p. 71-85), autorul încearcă să rezolve controversata problemă a trasării graniței în zona Banatului și mai sus, spre Mureș. Având în vedere dificultatea acestui demers, colegul Eduard Nemeth începe discuția prin a stabili care a fost, în antichitate, înțelesul termenului *limes*, după care trece în revistă părerile exprimate în istoriografie în legătură cu granița de vest. Înainte de a emite concluzii, autorul, pe un ton rezervat, explică necesitatea cercetării moderne a granițelor romane prin analiza mai multor aspecte, cum ar fi: 1. condițiile geografice ale zonei; 2. descoperirile romane și distribuția lor teritorială; 3. caracteristicile populației și ale habitatului în zona de graniță; 4. știri din sursele antice privind relațiile Imperiului cu populațiile din zonele de graniță; 5. comparații cu alte sectoare de limes din

Imperiu. Mai departe, autorul explică foarte convingător inutilitatea ocupării Banatului de vest (zona de la vest de drumul Lederata-Tibiscum), cu argumente clare: lipsa cetăților dacice; slaba populare a acestei zone; condiții geografice dificile. Puținele descoperiri romane din Banatul de vest, ocupat de mlaștini până la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII, îl conduc pe autor la concluzia că granița sud-vestică a Daciei romane a fost fixată de-a lungul drumului vestic, puțin în fața acestuia, aducând în sprijinul teoriei sale analogii din Arabia și Siria. Rămâne de rezolvat însă problema legată de funcționarea castrelor de pe acest drum. În faza actuală a cercetărilor, acestea par a fi abandonate la începutul domniei lui Hadrian. Ce s-a întâmplat însă cu vestul Banatului? Autorul pare că găsește răspunsul. Fiind considerată o zonă neinteresantă, romanii au încadrat-o în categoria „economical and demographical marginality” (conform clasificărilor moderne) și au controlat-o, dar nu au ocupat-o militar.

O altă problemă, și mai spinoasă, este trasarea graniței de la Tibiscum în sus, spre Mureș. Autorul, prudent, oferă două variante: ori de-a lungul drumului Tibiscum-Bulci (dar aici nu au fost identificate până în prezent castre romane), ori pe linia Tibiscum-Ulpia Traiana Sarmizegetusa-Micia.

Concluziile autorului (p. 87-89) se înscriu în aceeași notă de prudență, specifică întregului discurs. După ce ni se prezintă modalitatea în care s-a gândit abordarea acestei teme (analiza izvoarelor literare, epigrafice, arheologice, analiza evoluției sistemului defensiv făcută cronologic), colegul Eduard Nemeth subliniază încă o dată motivele trasării graniței de sud-vest de-a lungul drumului Lederata-Tibiscum. Așa cum explică și în capitolul V, alegerea acestui drum în două rânduri de către romani (expediția lui Tettius Iulianus și cea a lui Traian) ține de considerente militaro-strategice (cea mai scurtă cale spre capitala Daciei) și geografice (fiind limita între Banatul estic și cel vestic). Rămâne încă de lămurit ce se întâmplă cu granița de sud-vest la începutul domniei lui Hadrian. S-au realizat tratate cu populațiile barbare? Concentrările de trupe de la Tibiscum și Micia au legătură cu acea abandonare a drumului vestic? Valurile de pământ din Banat au fost construite în scopul delimitării teritoriului inclus în provincie? Sunt întrebări la care va trebui să ne gândim pe viitor, autorul ferindu-se de răspunsuri definitive.

Lucrarea se încheie cu două anexe (p. 91-103) unde sunt prezentate trupele din sud-vestul provinciei Dacia și localizarea lor.

Încheiem prin a sublinia că această carte, scrisă într-un stil clar, concis, competent, nu încearcă să ne ofere răspunsuri hazardate, ci, am spune, ne provoacă la discuții și exprimări de opinii pe tema graniței sud-vestice. Unul din meritele autorului este acela că a reușit să ne facă atenți la Dacia sud-vestică și că a relansat în istoriografia românească problemele esențiale și controversate ale istoriei Banatului în timpul romanilor. Îl felicităm și îi dorim succes în continuare!

Florin Fodorean